

с 15

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА**

САКАЛЮК Олена Петрівна

УДК 378.011.3 – 051:78

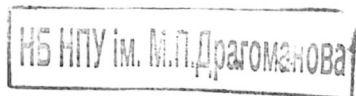
**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РОБОТИ З ДІТЬМИ,
ЯКІ ЗАЗНАЛИ СІМЕЙНОГО НАСИЛЬСТВА**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

КИЇВ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
ХИЖНА Ольга Петрівна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
професор кафедри теорії та методики музичної
освіти, хорового співу і диригування.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
КОМАР Ольга Анатоліївна,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини,
завідувач кафедри фахових методик та
інноваційних технологій у початковій школі;

кандидат педагогічних наук, доцент
ДЯЧУК Наталія Іванівна,
Мукачівський державний університет,
доцент кафедри педагогіки музичної освіти
та виконавського мистецтва.

Захист відбудеться “2” “лютого” 2017 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.01 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий “26” грудня 2016 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. Д. Сиротюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Одним із найважливіших викликів, що постали перед українським суспільством, є вдосконалення національної системи освіти, підвищення її дієвості та ефективності. Осмислення суперечливого досвіду освітніх реформ дозволяє на сьогодні повніше усвідомити роль професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Системне вивчення сучасного світового досвіду організації освітнього процесу на сьогодні особливо актуальне у світлі підписання Україною Державної Стратегії сталого розвитку “Україна – 2020”, програмних документів Ради Європи, ЮНЕСКО, Закону України “Про вищу освіту”, “Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір”, Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років, які посилюють увагу до проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців.

Гуманітаризацію професійної підготовки студентів ми розглядаємо як можливість для формування духовно цілісної особистості майбутнього вчителя та відтворення культури народу через систему цінностей і життєвих сенсів людини, розуміємо її як найважливішу передумову духовної безпеки суспільства.

Сьогодні, коли в незалежній демократичній Україні відбувається розуміння громадськістю важливості дотримання людських прав і свобод, вчинення насильства над дітьми стає соціально усвідомленою проблемою. Адже, це не особиста справа кривдника, а ганебне явище, що потребує загальної уваги й конкретної державної політики для його викоринення.

Виявлення насильства в сім’ї, психопрофілактична та психокорекційна робота є прерогативою спеціалістів юридично-правових та соціально-психологічних служб. Але реалії вказують на те, що фахівці далеко не завжди можуть бути залучені до вирішення цієї проблеми, оскільки наше суспільство характеризується надзвичайно низьким рівнем правової та психологічної культури. Часто першими, хто стикається з наслідками травмувальних насильницьких дій над дитиною і може вжити невідкладних заходів з їх попередження, це саме вчителі початкової школи. Тому формування їхньої готовності до роботи з дітьми, які зазнали сімейного насильства, стає соціально необхідною запорукою допомоги цій найуразливішій категорії суспільства та є надзвичайно актуальним для професійної підготовки майбутнього вчителя.

Визначаючись у дослідницьких підходах, ми враховували результати наукових розробок, в яких розкриваються основні положення методології педагогіки (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень, Г. Щедровицький та ін.), дидактичні основи оновлення змісту освіти (В. Бондар, Н. Бібік, В. Красевський, І. Лернер, О. Савченко та ін.), модернізації національного виховання й освіти (І. Бех, Н. Ничкало, Ю. Руденко, Г. Філіпчук та ін.), теоретичні положення про формування змісту вищої освіти в педагогічному університеті (В. Беспалько, Г. Падалка, М. Скаткін, О. Шевнюк, М. Шермет

та ін), теоретико-методичних основ професійної підготовки (Л. Вовк, Н. Дем'яненко, Л. Коваль, О. Комар, В. Паламарчук, Н. Протасова, В. Сиротюк, О. Сухомлинська, Л. Сущенко, І. Шапошнікова, Б. Шліверські, Ф. Шльосек та ін).

Теоретичні положення проблеми жорстокого поводження з дітьми розглядають А. Асмолов, Н. Левітова, Н. Максимова, Н. Михайлова, Е. Міллер, М. Страус, З. Фрейд, Е. Фромм; проблему знущання над дітьми в контексті міждисциплінарного підходу вивчають І. Бех, Л. Нечепоренко, Н. Опухова, В. Радул; соціологічні аспекти проблеми висвітлюють Р. Арон, К. Вільсон, Р. Коллінз, Г. Моргентау, Р. Нібур, Г. Патерсон, Д. Стей та ін.

Правові аспекти жорстокого поводження з дітьми визначають Н. Агарова, Н. Асанова, Н. Гайдаренко, В. Квашиш, К. Левченко, І. Лисенко, Г. Лактіонова, Е. Скаунов, І. Трубавіна, В. Туляков та ін.

Питання насильства над дитиною у сім'ї висвітлюються у роботах таких науковців і педагогів-практиків, як Л. Алексеева, К. Бабенко, Л. Долинська, Н. Дячук, Я. Волавка, Н. Дмитренко, А. Капська, І. Ковчина, А. Коголовська, С. Максименко, Н. Максимова, Р. Мансудов, М. Московка, Н. Чепелева, Н. Щербак та ін.

Визначення ефективного психодіагностичного інструментарію виявлення постраждалих учнів розглядають Т. Журавльова, Є. Забадікіна, Т. Сафонова, Є. Цимбал.

Сучасні погляди суспільства на виховання, нетерпимість до насильства над дітьми і занедбаності батьками сформувались не так давно. Насильство над дітьми існувало в усі часи і виникало значно частіше в попередніх поколіннях, ніж сьогодні. Соціальна і психологічна незрілість дітей ставить їх у повну залежність від дорослих. Ця залежність, а також нездатність захистити себе, робить їх особливо уразливими перед різними проявами насильства. Не можна говорити про насильство над дитиною і відсутність батьківського піклування без урахування сімейного контексту.

У період скрути в державі особлива увага має приділятися дітям, які зазнали сімейного насильства, дітям-сиротам усіх категорій, безпритульним дітям, біженцям та мігрантам, тимчасово переміщеним, сім'ям військовослужбовців, загиблим в АТО тощо. Поглиблення змісту соціально-правового аспекту професійно-гуманітарної підготовки майбутніх учителів початкової школи сприятиме успішному соціальному регулюванню, допомагатиме молодому поколінню досягти успіхів у побудові власного життя.

Не дивлячись на те, що ця тема вже досить активно розробляється протягом останніх десятиліть, чіткого визначення поняття сімейного насильства немає. Загалом, під насильством розуміють суспільні відносини, у ході яких одні індивіди (групи людей) за допомогою зовнішнього примусу, що представляє загрозу життю, підкоряють собі інших, їх можливості, продуктивні сили, власність, волю.

Домашнє насильство має глибокі корені застарілого гніту, що виявлявся у міжстатевому, економічному або фізичному домінуванні у сімейних

відносинах. Таке насильство вчинюється з протиправним наміром завдати прямого чи непрямого впливу на поведінку залежного члена сім'ї та пов'язане із завданням матеріальної чи моральної шкоди.

Насильство розглядають у чотирьох площинах: правовій, моральній, суспільно-політичній та психолого-педагогічній. У правовій площині більшість випадків насильства карається законом, але проблема полягає в тому, що жертви насильства не завжди звертаються по допомогу до правоохоронних органів.

Більш розширене тлумачення поняття сімейного насильства та його видів можна прослідкувати у Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. Відповідно до норм Конвенції, “сімейне насильство” – це всі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, які відбуваються у сім'ї чи в межах місця проживання, між колишнім або теперішнім подружжям чи партнерами незалежно від того, чи проживає правопорушник у тому самому місці, що й жертва – чи ні. Поряд з категорією “домашнє насильство”, використовуються і такі тотожні правові категорії, як “сімейне насильство”, “насильство у сім'ї”, “гендерне насильство”.

Враховуючи потреби суспільства, професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи до роботи з дітьми, які зазнали жорстокого поводження у сім'ї, має відповідати вимогам національного оновлення. Створюються умови для вияву широкого діапазону емоційних та моральних переживань, розвитку творчих сил і здібностей, спілкування в межах навчально-виховного процесу стає ефективним засобом формування професійної готовності майбутніх учителів початкової школи. На сьогодні у царині професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи можна визначити низку суперечностей:

- між високим виховним потенціалом професійно-гуманітарної підготовки майбутніх учителів початкової школи та недостатнім рівнем сформованості професійної готовності студентів до роботи з дітьми, які зазнали сімейного насильства;

- між потребою сучасного суспільства у високій соціально-правовій свідомості громадян та відсутністю прогнозування у підготовці майбутніх учителів початкової школи перспективних спеціалізацій за гостродефіцитними напрямками згідно вимог ринку праці;

- між ступенем теоретичної підготовленості студентів з проблем загальної теорії розвитку особистості та практичного готовністю майбутнього вчителя початкової школи виконувати як освітні, так і супутні (правові, виховні, психокорекційні, реабілітаційні тощо) функції у процесі роботи з дітьми, які зазнали сімейного насильства;

- між вимогами використання студентами педагогічних знань і вмінь та рівнем оперативної корекції змісту професійної підготовки з урахуванням наукових відкриттів й узагальнення найбільш вдалого вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо роботи з дітьми, які постраждали від сімейного насильства;

Аналіз науково-педагогічної і психологічної літератури, законодавчих актів, соціальних програм, статистичних даних показав, що різні аспекти проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи неблагополучними сім'ями вже були предметом наукового дослідження. Але у зв'язку із прийняттям нових нормативно-правових документів та розширенням кола соціальних інститутів, що займаються цією проблемою, вона потребує подальшого дослідження. Вочевидь стає необхідним пошук якісно нових підходів до організації професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у ракурсі означеної проблеми. Актуальність і нерозв'язаність проблеми визначили вибір теми дослідження **“Формування професійної готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з дітьми, які зазнали сімейного насильства”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснювалось відповідно до плану досліджень Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова при розробці теми “Зміст, форми, методи, засоби професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи” та держбюджетної теми “Технологічне забезпечення професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи за двоциклової системи освіти” (реєстраційний номер 0103U004013). Автором розроблено зміст практичних та лабораторних занять з теорії виховання та спецкурсу “Основи професійно-гуманітарної підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи з дітьми, які зазнали сімейного насильства”.

Тему дисертації затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 5 від 21.12.2012 р.) та узгоджена в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень із педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 3 від 20.03.2013 р.).

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування та розробка організаційно-педагогічної моделі й визначення педагогічних умов формування професійної готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з дітьми, які зазнали сімейного насильства.

Відповідно до мети були поставлені наступні **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати стан розробленості проблеми професійно-гуманітарної підготовки майбутніх учителів початкової школи у педагогічній теорії та практиці.

2. Уточнити сутність поняття “професійна готовність студентів до роботи з дітьми, які зазнали сімейного насильства” та “формування професійної готовності студентів до роботи з дітьми, які зазнали сімейного насильства”.

3. Визначити фактичний рівень сформованості професійної готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з дітьми, які зазнали сімейного насильства.

4. Спроекувати організаційно-педагогічну модель формування професійної готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з

дітьми, які зазнали сімейного насильства, експериментально перевірити ефективність означеної моделі та виокремлених педагогічних умов формування професійної готовності студентів.

5. Укласти методичні рекомендації з проблеми дослідження для майбутніх учителів початкової школи, учителів-практиків, викладачів вищих навчальних закладів та соціальних педагогів.

Об’єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи.

Предмет дослідження – педагогічні умови та організаційно-педагогічна модель формування професійної готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з дітьми, які постраждали від сімейного насильства.

Для вирішення поставлених завдань, досягнення мети дослідження застосовувався комплекс таких методів: *теоретичні методи* – аналіз наукової літератури з окресленої проблеми; вивчення державних документів з питань перспектив розвитку освіти; аналіз, синтез, абстрагування, систематизація, моделювання професійної діяльності, прогнозування можливих форм і методів її реалізації; *емпіричні* – педагогічне спостереження, анкетування, інтерв’ювання, тестування, опитування; педагогічний експеримент; узагальнення результатів дослідно-експериментальної роботи; самооцінка, експертна оцінка; якісна й кількісна обробка одержаних даних, методи математичної статистики.

Наукова новизна дослідження полягає в тому що:

– *вперше* проведено аналіз тенденцій світової та української освітньої політики щодо запобігання і протидії сімейному насильству; розроблено, теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність організаційно-педагогічної моделі формування готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з дітьми, які зазнали сімейного насильства;

– *уточнено* зміст понять “професійно-гуманітарна підготовка майбутніх учителів початкової школи”, “готовність майбутніх учителів початкової школи до роботи з дітьми, які зазнали сімейного насильства”;

– *удосконалено* змістове наповнення навчально-виховного процесу ВНЗ, спрямованого на формування готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з дітьми, які зазнали сімейного насильства, розроблено педагогічні умови, що забезпечують ефективність формування означеної готовності студентів;

– *подальшого розвитку* набули організаційні форми й методи професійно-гуманітарної підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи з дітьми, які зазнали сімейного насильства.

Практичне значення дослідження полягає в розробці та упровадженні: організаційно-педагогічної моделі формування професійної готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з дітьми, які зазнали сімейного насильства; навчальної програми авторського спецкурсу; методичних рекомендацій для викладачів і студентів педагогічних ВНЗ, методистів інститутів післядипломної освіти, педагогічних працівників

середніх навчальних закладів (учителів початкової школи, педагогів-організаторів, шкільних психологів, соціальних педагогів).

Впровадження результатів дослідження здійснювалося у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова (довідка № 07-10/2946 від 17.12.2015 р.), Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка (довідка № 2147 від 16.12.2015 р.), Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича (довідка № 17/14-39-46 від 30.11.2015 р.); Університетському коледжі Київського університету імені Бориса Грінченка (довідка № 427 від 24.12.2015 р.).

Особистий внесок автора. У статті, написаній у співавторстві з О. П. Хижною, здобувачем сформульовані педагогічні умови ефективності процесу професійно-гуманітарної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Ідеї та думки, що належать співавтору публікації, не використовувалися у матеріалах дисертації.

Апробація результатів дисертації проводилася на міжнародних, загальноукраїнських науково-практичних конференціях та семінарах: *міжнародних*: “Актуальні проблеми педагогіки та психології” (Львів, 2011), “Теоретичні та методологічні проблеми сучасної педагогіки та психології” (Харків, 2012), “Карпати-Аппалачі: формування особистості в контексті сталого розвитку гірських регіонів” (Івано-Франківськ, 2013), “Мистецька освіта у вимірах сучасності” (Київ, 2014), “Міжнародна освіта: стан та перспективи розвитку” (Київ, 2015); “Наукові дослідження у психології та педагогіці – прогрес майбутнього” (Одеса, 2016); “Психологія та педагогіка: необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні” (Львів, 2016), “Модернізація педагогічної освіти: виклики XXI століття” (Київ, 2016); *всеукраїнських*: “Людина і сучасне суспільство: проблеми педагогіки та психології” (Львів, 2012), “Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету” (Київ, 2012), “Філософія, суспільство, освіта: виклики сучасності” (Київ, 2014); “Психологія та педагогіка сучасності: проблеми та стан розвитку науки і практики в Україні” (Львів, 2015), “Актуальні питання теорії та практики підготовки майбутніх фахівців” (Хмельницький, 2016), засіданнях кафедри педагогіки і психології НПУ імені М. П. Драгоманова; щорічних звітних наукових конференціях аспірантів і викладачів факультету педагогіки і психології НПУ імені М. П. Драгоманова (Київ, 2012–2015).

Публікації. Основний зміст дисертації відображено в 11 публікаціях, серед них: 8 статей у наукових фахових виданнях з педагогіки, стаття у міжнародному науковому фаховому виданні, 2 статті у матеріалах науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів з висновками, загальних висновків, списку використаних джерел, що містить 259 найменувань (з них 48 іноземною мовою). Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 284 сторінки, з них 210 сторінок основного тексту. Робота містить 18 таблиць та 2 рисунки, додатки розміщені на 44 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, її зв'язки з державними науковими програмами, сформульований науковий апарат дослідження: його мета та основні завдання, об'єкт, предмет і методи, наукова новизна, теоретичне й практичне значення, наводиться інформація пов'язана з апробацією роботи.

У першому розділі “Теоретичні засади професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи” проаналізовано наукову літературу з проблеми дослідження; визначено сутність та різновиди сімейного насильства над дітьми, розглянуто поняття “гуманітаризація професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи”, на основі якого осмислено необхідність створення організаційно-педагогічної моделі формування готовності студентів до роботи зі скривдженими у сім'ї учнями, розроблено критерії та показники означеної готовності, виявлено фактичні рівні її сформованості.

Кількість дітей, які на сьогодні потрапили в біду, не зменшується, а навпаки, збільшується. На жаль, в Україні таке явище, як насильство в сім'ї та кривдництво дітей, не завжди стоять у центрі уваги громадськості. Однак це не від зменшення кількості таких явищ, а від затемнення їх тими подіями, які привертають до себе більше уваги у соціополітичному житті країни. Історія насильства – це зміна соціальних поглядів у суспільстві на ті чи інші явища, які супроводжують людину протягом життя. Тому школа, служби у справах неповнолітніх, кримінальна поліція, органи охорони здоров'я, органи опіки та піклування повинні тримати у центрі уваги всі проблеми, всі чинники, що впливають на розвиток дітей, враховуючи їхнє оточення, а також виробляти та вдосконалювати професійні навички, які допоможуть працювати для позбавлення гноблення у сім'ї та суспільстві. Захист дітей, забезпечення їх повноцінного розвитку – проблема національного значення, яка повинна розглядатись і розв'язуватись у різних контекстах: історичному, соціологічному, культурологічному, демографічному, педагогічному, юридичному.

В українському суспільстві ця проблема набуває все більшої ваги, але цього недостатньо для раціонального вирішення питання. Важливого концептуально-методологічного значення для нашого дослідження набуває гуманітаризація змісту професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Генеza поняття “гуманітарний” має багатомісячну історію, протягом якої його лексичне значення інтерпретувалося по-різному. У період греко-римської античності гуманітарним уважалося все, що стосувалося людини та її культури (лат. *“humanitas”* – властивість людської природи): благородство, милосердя, добропорядність. Етимологія даного поняття демонструє його початкову лексичну спорідненість з поняттям “гуманність”, що виявляє певною мірою умовність смислового поділу даних термінів.

У діалектиці з гуманізацією гуманітаризація професійної підготовки, на наш погляд, співвідноситься як *мета і засіб*, необхідність і можливість, загальне і часткове, що поєднує в особистості єдність гуманного сприйняття

світу і себе в ньому з освіченістю. Це поєднання, як процес, веде до збалансованості розвитку емоційної й інтелектуальної сфер особистості майбутнього вчителя, до синтезу культури мислення та культури почуттів.

Гуманітаризацію професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи ми розглядаємо як цілеспрямований процес поглиблення загальнокультурних компонентів у змісті освіти, що сприяють формуванню у студентів єдиної картини духовно-матеріального світу і ролі людини в ньому; розвитку гуманістичної спрямованості свідомості студента, який прагне у взаємодії з навколишнім світом встановлювати відносно гармонійні відносини і цьому вчити своїх вихованців.

Враховуючи класичні праці вітчизняних та зарубіжних учених щодо специфічних особливостей гуманітарного знання, а також ґрунтуючись на елементах змісту професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, висвітлених у педагогічній літературі, нами узагальнені ключові аспекти вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в умовах його гуманітарної спрямованості, а саме:

– *культурно-історичний*, покладений в основу структуризації змісту професійної підготовки студентів, що спирається на систему професійних і загальнокультурних цінностей;

– *морально-етичний*, з позицій якого передбачається формування етичних, моральних принципів, моральних норм, увагу до проблем загальнолюдського знання. Етичні норми, що реалізуються в поведінці студента, виступають як відносний результат інтеріоризації гуманітарних, гуманістичних цінностей;

– *емоційно-оцінний*, спрямований на встановлення у змісті професійно-гуманітарної підготовки смислової, загальнокультурної значущості досліджуваних явищ; сприяючи формуванню емоційно-оцінного ставлення студентів до процесу пізнання;

– *екологічний*, з позицій якого система професійних, природничо-математичних і гуманітарних знань сприяє здоровому, природовідповідному розвитку людини;

– *психологічний*, що передбачає включення в зміст професійної підготовки психологічного аналізу досліджуваних явищ; формування способів розуміння проникнення у внутрішній світ дитини; спрямованість на самопізнання, саморозвиток, самоактуалізацію студентів;

– *соціально-правовий*, суть якого полягає у відповіді на виклики сьогодення (безробіття, поява біженців та внутрішньо переміщених осіб, безпритульних дітей, збільшення кількості іммігрантів, виникнення антисоціальних груп), необхідності здійснення аналізу міжнародного досвіду щодо попередження та протидії насильству в сім'ї;

– *етнохудожній*, з позицій якого національна культурна спадщина розглядається як основа для адекватного і цілісного сприйняття реальності, виявлення у змісті предметних знань ціннісного значення результатів діяльності людини у процесі суспільного розвитку;

– *діяльнісно-творчий*, що виражається в послідовному переході від репродуктивних способів пізнання до творчих, ґрунтується на діалогових способах взаємодії, які сприяють створенню умов для формування творчої

особистості, сприяє розвитку у студентів творчих здібностей, необхідних для самореалізації особистості у майбутній професійній діяльності;

– *інтегративний*, з позицій якого зміст предметних знань має трансформуватися у систему загальнолюдських та національних цінностей, що стає можливим при встановленні взаємозв'язків міждисциплінарності та інтеграції у процесі вивчення предметів гуманітарного та природничо-наукового циклів.

Професійно-гуманітарна підготовка студентів розглядається нами як стратегічний напрям державної освітньої політики, що зумовлює її визначення як процесу і результату педагогічно організованого становлення особистості студента як суб'єкта культури та освіти шляхом освоєння системи педагогічних знань, цінностей, принципів комунікації та досвіду.

На сьогодні в світі відбувається вдосконалення політики та практики протидії домашньому насильству як в економічно розвинених країнах, так і в тих країнах, що розвиваються. Це простежується у тому, що уряди багатьох країн світу приймають закони, розробляють державні програми, вживають спеціальних заходів, спрямованих на протидію тим формам насильства, які донедавна вважалися приватною справою сім'ї або окремої людини.

Аналіз досвіду англосаксонських країн, країн Центральної та Східної Європи, країн пострадянського простору щодо протидії насильству в сім'ї дозволили виокремити конкретні аспекти, що могли б сприяти вдосконаленню української практики. За досвідом усіх проаналізованих практик протидії домашнього насильства англосаксонські держави передбачають широке залучення недержавних організацій до протидії насильству у сім'ї. Практикується державне замовлення і надається значне державне фінансування для ініціатив громадськості щодо подолання насильства у сім'ї, надання підтримки жертвам сімейного насильства, виховання суспільства, передусім молоді на гуманістичних засадах. Надзвичайно важливим уважасмо надання терапевтичних послуг для осіб, які вчинили сімейне насильство. За прикладом Польщі, де створено загальнодержавні центри для систематичної роботи з такими особами, необхідно розширювати роботу в Україні в межах програм з ресоціалізації.

Формування професійної готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з дітьми, які зазнали сімейного насильства, ми розглядаємо як неспецифічну за результатом (така готовність органічно пронизує всі види діяльності педагога), але специфічну щодо процесу не лише засвоєння студентами нових знань, умінь і навичок, а, насамперед, розвитку (збагаченню або перегляду) професійно-особистісного досвіду майбутнього вчителя (необхідна специфічна робота ВНЗ з формування означеної готовності), що і визначає її місце в структурі професійної підготовки майбутнього вчителя.

З метою виявлення рівнів готовності (низького, середнього, достатнього і високого) майбутніх учителів початкової школи до роботи з дітьми, які постраждали від сімейного насильства, у ході констатувального експерименту нами була проведена діагностика. Визначені критерії (ціннісно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісний) сформованості означеної готовності. Аналіз отриманих результатів констатувального експерименту

свідчить про низький рівень готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з дітьми, які постраждали від сімейного насильства, тобто у 28,6% опитаних студентів узагалі відсутні соціально-правові знання і вміння, 37,4% студентів, які брали участь у дослідженні, відмітили наявність у себе тих або інших видів знань і вмінь, що дозволяють впевнено себе почувати у ситуації роботи зі скривдженими у сім'ї дітьми, 23,3% – оцінили рівень власної готовності до роботи з дітьми, які постраждали від сімейного насильства як достатній, 7,3% – як середній, лише 3,4% – як високий.

У другому розділі **“Організаційно-методичні засади формування професійної готовності майбутніх учителів початкової школи”** обґрунтовано педагогічний потенціал процесу формування професійної готовності майбутнього вчителя початкових класів до роботи з дітьми, які постраждали від сімейного насильства; спрямованість педагогічних умов на формування суб'єктної позиції студентів, формування особистісно значущого, ціннісного ставлення до освітнього процесу ВНЗ; прагнення майбутнього вчителя до особистісного, професійного саморозвитку.

Як вихідні положення при розробці структури готовності майбутніх учителів початкової школи ми взяли результати наукових досліджень, представлених у працях Г. Костюка, О. Леонтьєва (теорія діяльності, її структура та зв'язок із свідомістю і процесом формування особистості); П. Гальперіна і Н. Талізіні (роль орієнтовної основи дій в успішному оволодінні діяльністю і способах її вироблення); Л. Божович (роль моральної мотивації та моральної регуляції у концепції особистості); Н. Кузьміної, В. Сластьоніна, Д. Ніколенка (структура педагогічної діяльності й зміст професійно значущих якостей особистості вчителя); В. Рибалки (культурно-психологічний аналіз і синтез тривимірної структури властивостей особистості); М. Д'яченко та Л. Кандибович, М. Козак (природа готовності як особливого психічного стану); О. Мороза (вплив рівня готовності до педагогічної діяльності на успішність професійної адаптації вчителя); К. Дурай-Новакової (механізми готовності до професійної діяльності вчителя), О. Матвієнко (готовність до педагогічної взаємодії).

Цілісний підхід виступає в якості найважливішої умови, що забезпечує формування професійної готовності вчителя початкової школи до роботи з дітьми, які зазнали сімейного насильства, а саме: взаємозв'язок і взаємозумовленість мети, завдань, принципів, змісту, форм і методів формування готовності майбутнього вчителя до роботи з дітьми, які постраждали від сімейного насильства, в рамках кожного з компонентів – *мотиваційно-емоційного, науково-теоретичного та практичного*.

Мотиваційно-емоційний компонент готовності характеризується системою соціальних й операційних установок на професійну діяльність, що поступово переходять у цінності, якими в подальшій педагогічній діяльності керується особистість, а також у сукупність якостей, що відображають певний рівень професійно-етичної свідомості, почуттів та відповідної поведінки. Вони формуються за допомогою вибору активної життєвої позиції, розуміння, що проблеми дискримінації, ненависті, насильства тощо успішно розв'язуються лише у взаємодії з батьками, школою, соціумом.

У формуванні мотиваційно-емоційного компоненту професійної готовності студентів особливого значення набувають емоційна стабільність (здатність педагога володіти собою, зберігати самоконтроль, здійснювати саморегуляцію за будь-якої ситуації, незалежно від сили зовнішніх чинників, що можуть провокувати емоційний зрив) та емоційна пам'ять (переживання і почуття, пов'язані з подіями минулого, адже запам'ятовується насамперед те, що викликає емоції).

Науково-теоретичний компонент готовності до роботи дітьми, які постраждали від сімейного насильства, визначається системою знань у галузях психології та педагогіки, що проявляється у знаннях особливостей психічних станів скривдженої дитини, психічних та фізичних ознак, які є маркерами насилля, поведінкових особливостей батьків-кривдників, вікової психології, психодіагностики, конфліктології, соціальної педагогіки (виховні системи, теорії й технології), етнопедагогіки та етнопсихології. Ці знання допомагають аналізувати поведінку, міміку, жести, інтонації дітей, відчувати їхній стан, настрій, прогнозувати подальшу поведінку.

У ході професійної підготовки студенти мають засвоїти систему знань щодо призначення законодавчої бази, її ролі у суспільстві та житті людини, основні соціальні права та закони, що лежать в основі життєдіяльності особистості; характеристику основних галузей законодавства, соціальні права та соціальні норми, правила ефективної організації діяльності з соціально-правового захисту особистості.

Результати констатувального дослідження показали, що у змісті професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи народна педагогіка розглядається вузько, питання етнопедагогіки часто висвітлюються поверхово, абсолютно відсутня інформація з проблем етнопсихології сім'ї.

Практичний компонент готовності студентів до роботи з дітьми, які постраждали від сімейного насильства, визначається через систему конкретних умінь, спрямованих на організацію взаємодії з учнівським колективом, колегами, батьками, адміністрацією школи, володіння методами виявлення дітей, над якими скоєно насилля та методами профілактики сімейного насилля: уміння проектувати зміст та структуру власної діяльності, яка здійснюється в нових умовах; знаходити та створювати нові рішення проблем, що виникли; вміти запобігати виникненню негативних ситуацій. Одним із показників ефективності професійної готовності майбутнього вчителя до роботи з дітьми, які постраждали від сімейного насильства, є уміння студентів ставити за мету оволодіння методами проведення пошукової науково-дослідницької роботи в царині професійно-гуманітарної освіти.

Практичний компонент готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з дітьми, які постраждали від сімейного насильства, включає також професійно значущі якості особистості: *вольові* (цілеспрямованість, наполегливість, працьовитість, скромність, дотепність тощо), *морально-етичні* (чесність, порядність, справедливість, щирість, доброта, тактовність, надійність, об'єктивність), *комунікативні* (спостережливість, контактність, відкритість – готовність відкрити дітям свій внутрішній світ, щирість,

конкретність (відмова від загальних міркувань, уміння говорити про свої конкретні переживання, думки, дії), ініціативність (схильність до діяльної позиції у стосунках із дітьми), висока духовність, емпатійність, що визначають спрямованість майбутнього вчителя початкової школи на професійну діяльність.

Практичний компонент означеної готовності забезпечує прийняття позиції школяра, розвиває здатність до саморегулювання, допомагає захищати особистісну рівноправність у встановленні та підтримці контактів, коригування власних дій на рівні взаємодії, включаючи співчуття, співпереживання, сприяння, виявляться у підтримці, сприянні, заохоченні (стимулюванні позитивних проявів особистості молодших школярів за допомогою високої оцінки їх вчинків, породження почуття їх задоволення і радості від усвідомлення визнання зусиль і старань школярів), покаранні (попередженні майбутнім вчителем небажаних дій учнів, гальмування девіантних проявів за допомогою негативної оцінки їх вчинків, породження почуття провини, сорому і каяття молодших школярів), в активній діяльності педагога з надання емоційної допомоги своїм вихованцям.

Практичний компонент готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з дітьми, які зазнали сімейного насильства передбачає також самоаналіз майбутніми учителями початкової школи власних вчинків і дій, які реалізовувалися в процесі спілкування, навчання та виховання молодших школярів.

Важливими механізмами формування практичного компоненту професійної готовності є рефлексія та професійна інтуїція. Механізм рефлексії ґрунтується на уявленнях студентів, за якими учні виступають центральними постатями навчально-виховного процесу, його головними учасниками. Завдання майбутніх педагогів – полегшувати молодшим школярам процес розвитку, створювати для них умови та всіляко сприяти досягненню повного самовиявлення учнів. Професійна інтуїція – педагогічне чуття, професійне вміння переносити себе в думки школярів і передбачити їхню реакцію, а також інтуїтивно визначати стан дитини за її тілом, рухами, жестами, мімікою, пантомімікою. Ця здатність включає розуміння студентами змісту вербальних і невербальних висловлювань школярів й передбачення їхньої поведінки, вміння впливати на неї, діяти в умовах дефіциту інформації про дітей, спираючись на свій педагогічний досвід і чуття.

Формування професійної готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з дітьми, які зазнали сімейного насильства вимагає гармонізації усіх визначених компонентів, що сприятиме рівновазі між задоволенням власних потреб педагога у співчутті, співпереживанні, розумінні та потреб молодшого школяра. Надмірне домінування будь-якого компоненту створюватиме дисбаланс у структурі педагогічної взаємодії між вчителем та учнями.

Ефективність процесу формування професійної готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з дітьми, які зазнали сімейного насильства, можлива за створення та дотримання наступних педагогічних умов: забезпечення гуманістичної спрямованості професійно-гуманітарної підготовки студентів, демократизація освітньо-виховного середовища ВНЗ,

стимулювання самостійно-вольових зусиль студентів; залучення потенціалу педагогічної практики і самостійної роботи студентів як носія практичного досвіду, ставлень, цінностей.

У третьому розділі “Дослідно-експериментальна робота з формування професійної готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з дітьми, які постраждали від сімейного насильства” нами було розкрито основні етапи дослідно-експериментальної роботи, подано результати проведення констатувального та формувального експериментів.

Формувальний експеримент було проведено у 2013–2016 роках з метою перевірки ефективності визначених педагогічних умов та створеної організаційно-педагогічної моделі формування готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з дітьми, які постраждали від сімейного насильства на базі факультету педагогіки і психології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Інституту педагогіки і психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка та факультету педагогіки, психології та соціальної роботи Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича зі студентами II-IV курсів, яких було розподілено на контрольну (КГ) у кількості 128 осіб та експериментальну(ЕГ) у кількості 126 осіб.

Готовність *високого* рівня характеризується: значним ступенем спрямованості особистості респондентів на цінності педагогічної діяльності, позитивним ставленням до роботи з дітьми, розвиненою гуманітарною культурою. Студенти з високим рівнем готовності до роботи з дітьми, які постраждали від сімейного насильства, самостійні та критичні, з легкістю орієнтуються у новому, незвичному середовищі; викладача сприймають як людину, за допомогою якої можна відкрити, пізнати нові цінності. Їм притаманне глибоке і точне розуміння особистості школяра, відчуття переживань школярів як власних, глибокий такт, що полегшує усвідомлення студентом своїх помилок і хибних дій та ухвалення правильних рішень без жодного нав'язування власної думки або своїх інтересів, побудова взаємовідношень з майбутніми вихованцями на принципах взаємної довіри та альтруїзму.

Студенти, які досягли цього рівня відрізняються ініціативністю, самостійно приймають правильне рішення в будь-яких ситуаціях, характеризуються творчим ставленням до своїх обов'язків, у взаємовідносинах створюють атмосферу толерантності, прийняття, поваги до учнів.

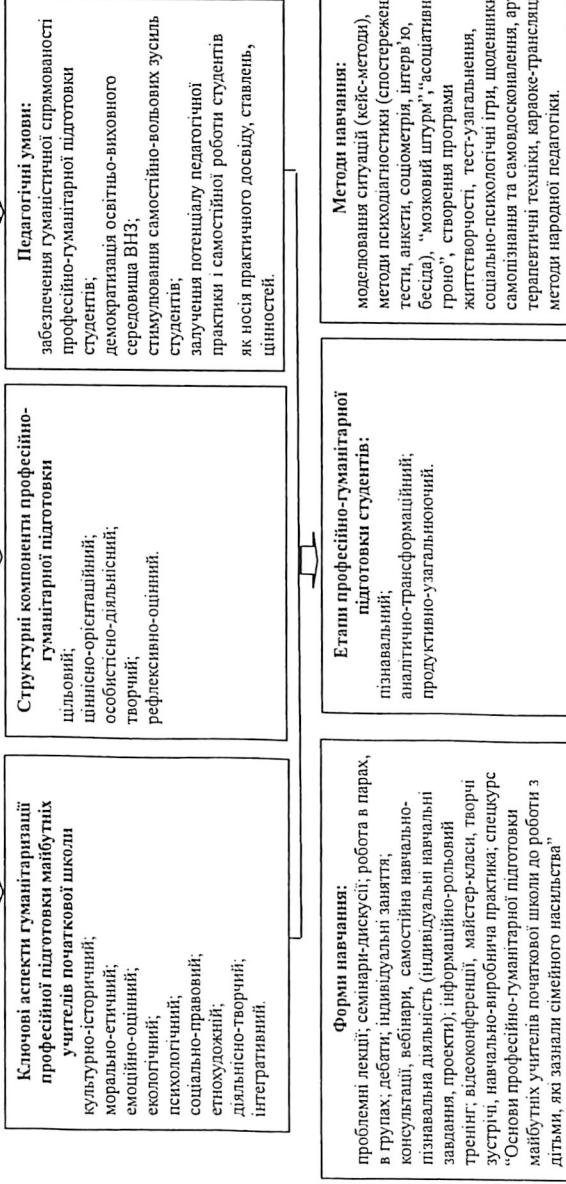
Готовність *достатнього* рівня передбачає: наявність у студентів позитивного ставлення до професії, стійкого інтересу, що відображає потреби особистості у оволодінні педагогічною діяльністю, усвідомленням цінності педагогічної діяльності, ініціативністю, достатньо високою самооцінкою власної діяльності. Спостерігається прагнення до регулярної педагогічної самоосвіти. Домінуючими мотивами дій є особистісні смисли, моральні принципи, переконання та моральні якості; студенти тонко реагують на настрій молодших школярів, намагаються передбачати конфлікти і знаходити компромісні рішення при їх виникненні.

Середній рівень готовності студентів до роботи з дітьми, які постраждали від сімейного насильства, характеризується: наявністю інтересу до педагогічної діяльності, значним рівнем теоретичної готовності та ступенем сформованості професійних умінь. Однак, відчувається брак знань з соціально-правового аспекту. Цінності професійно-педагогічної діяльності усвідомлюються студентами в цілому вузько. Бажання і готовність до підвищення свого загальнокультурного та загальноосвітнього кругозору виявляється на рівні свідомості і розуміння, але в діях студенти більш пасивні. У роботі з дітьми можна спостерігати самостійність, певну ініціативу, елементи творчого підходу, у спілкуванні з дітьми уважні, але часто втрачають терпіння.

Низький рівень готовності характеризується: слабкою спрямованістю студентів на цінності педагогічної діяльності, відсутністю позитивного ставлення до роботи з дітьми, які зазнали сімейного насильства, емпатійною сліпотю до відчуттів і думок молодших школярів. Студенти мають утруднення у встановленні контактів із дітьми, емоційні прояви у вчинках школярів здаються їм незрозумілими і позбавленими змісту. Відсутнє бажання до педагогічної самоосвіти. Загальногуманітарна культура проявляється слабо, відсутній професійно-педагогічний інтерес. У педагогічній діяльності немає ініціативи і самостійності, прагнення до творчого вирішення поставлених завдань.

Серед компонентів запропонованої нами організаційно-педагогічної моделі професійно-гуманітарної підготовки майбутніх учителів початкової школи нами виокремлено: *цільовий* – постановка перед студентами мети і завдань професійно-гуманітарної підготовки; *ціннісно-орієнтаційний*, що характеризується спрямованістю на формування потреби організувати безпосереднє педагогічне спілкування із дітьми та їхніми сім'ями, використовувати у власній діяльності міжнародні та українські законодавчі джерела з метою соціально-правового захисту дітей, стійкий інтерес до удосконалення знань та умінь, які обумовлюють успішність здійснення соціально-правового захисту особистості молодшого школяра; *особистісно-діяльнісний* – спрямований на формування і розвиток особистісних і професійно значущих якостей особистості, що включає систему шляхів, способів та прийомів технологізації навчального процесу, усталених принципів трансляції особистісного досвіду, а також систему практик як способів самореалізації та саморозвитку студентів; *творчий*, спрямований на розвиток творчого потенціалу особистості студента; *рефлексивно-оцінний*, що забезпечує рефлексію досвіду педагогічної діяльності та уможлиблює педагогічний моніторинг для здійснення науково обґрунтованого діагностико-прогностичного аналізу й відповідного коригування процесу професійно-гуманітарної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Мета: формування професійної готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з дітьми, які постраждали від сімейного насильства

Структурні компоненти професійної готовності студентів до роботи з дітьми, які зазнали сімейного насильства: мотиваційно-емоційний, науково-теоретичний, практичний

Результат: сформованість професійної готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з дітьми, які постраждали від сімейного насильства

Рис. 1. Організаційно-педагогічна модель формування професійної готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з дітьми, які зазнали сімейного насильства

Організаційно-педагогічна модель професійно-гуманітарної підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи з дітьми, які зазнали сімейного насильства включала наступні етапи: *пізнавальний*, у ході якого використовувалися: пояснювально-ілюстративні методи (лекції, бесіди, розповіді, аналіз власних спостережень) для передачі основного обсягу інформації; методи психодіагностики (спостереження, тести, анкети, інтерв'ю, соціометрія); методи спільної діяльності (навчальні дискусії та обговорення, моделювання ситуацій), що дозволяють студентам самостійно, але під контролем викладача вирішувати поставлені завдання і отримувати комплекс необхідних умінь; методи проблемного навчання, що моделюють конкретні ситуації спілкування і дозволяють отримати різний спектр комунікативних навичок, необхідних як для ділового, так і для міжособистісного спілкування; інноваційні методи стимулювання мотивації навчання: навчальні дискусії, створення ситуацій вибору, роліві ігри, інсценізації з опорою на методи народної педагогіки, проведення інформаційно-рольового тренінгу; *аналітично-трансформаційний*, що сприяв трансформації набутих знань та передбачав використання такого комплексу методів: *інтерактивні* (діалогічне спілкування, кейс-методи та “мозкова атака”); *практично-пошукові*, що включали ширше залучення до використання засобів евристики (презентація портфоліо, застосування мікрофрагментів демонстрації практичних дій), *творчо-стимулюючі* (майстер-класи, опанування народознавчого матеріалу – прикмети, прислів'я, загадки, елементи календарно-обрядового дійства, створення інсценізацій з опорою на методи народної педагогіки, караоке-трансляція, застосування арт-терапевтичних технік), упровадження спецкурсу “Основи професійно-гуманітарної підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи з дітьми, які постраждали від сімейного насильства”; *продуктивно-загальноючий*, який спрямовувався на стимулювання потягу до особистісного самовдосконалення, створення програми життєтворчості, щоденників самопізнання та самовдосконалення, педагогічні тижні, прес-конференції, вечори-зустрічі з майстрами педагогічної праці.

Після завершення формувального етапу дослідження для перевірки його ефективності було здійснено контрольний зріз, якісний і кількісний аналіз результатів якого дозволив констатувати суттєві позитивні зміни рівнів сформованості готовності студентів ЕГ до роботи з дітьми, які постраждали від сімейного насильства студентів експериментальної групи (табл. 1).

Таблиця 1

Рівні сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з дітьми, які постраждали від сімейного насильства (студенти ЕГ і КГ до і після проведення формувального експерименту)

Групи	Рівні							
	Низький		Середній		Достатній		Високий	
	до	після	до	після	до	після	до	після
КГ	59,64%	50,00%	26,04%	25,26%	10,16%	19,53%	4,17%	5,21%
ЕГ	59,52%	12,96%	26,19%	15,87%	10,05%	37,83%	4,23%	33,33%

Результати формувального експерименту показали, що реалізація розробленої моделі та визначення педагогічних умов позитивно вплинули не лише на формування готовності студентів ЕГ до роботи з дітьми, які постраждали від сімейного насильства, а й на розвиток особистості студентів у цілому.

Використання коефіцієнта кореляції Пірсона підтверджує достовірність отриманих результатів. Коефіцієнт кореляції Пірсона характеризує існування лінійної залежності між двома величинами і розраховується за формулою:

$$r = \frac{n \sum xy - \sum x \sum y}{\sqrt{n \sum x^2 - (\sum x)^2} \cdot \sqrt{n \sum y^2 - (\sum y)^2}},$$

$$r_{xy} = \frac{n \sum (x_i \cdot y_i) - \sum x_i \cdot \sum y_i}{\sqrt{(n \sum x_i^2 - (\sum x_i)^2) \cdot (n \sum y_i^2 - (\sum y_i)^2)}}$$

Де x_i – значення змінної x для КГ; y_i – значення змінної y для ЕГ; n – загальна кількість студентів експериментальних і контрольних груп.

Опрацьовані результати дослідження за критерієм Пірсона вказують на зменшення коефіцієнту між контрольними і експериментальними групами, яке відбулося після проведення формувального експерименту. Для мотиваційно-емоційного компонента готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з дітьми, які постраждали від сімейного насильства, коефіцієнт кореляції Пірсона становить 0.81, для науково-теоретичного компонента – 0.66, для практичного компонента готовності – 0.75. Загальне значення коефіцієнта кореляції Пірсона для всіх компонентів готовності студентів до роботи з дітьми, які постраждали від сімейного насильства, після проведення формувального експерименту становить 0.74.

Таким чином, отримані нами експериментальні дані свідчать про доцільність та необхідність реалізації у практиці педагогічного університету організаційно-педагогічної моделі професійно-гуманітарної підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи з дітьми, які зазнали сімейного насильства.

ВИСНОВКИ

Результати теоретичного й експериментального дослідження засвідчили вирішення поставлених завдань дослідження і дали підстави для таких висновків.

На основі аналізу сучасної ситуації в соціальній сфері українського суспільства в умовах, у цілому, низької загальної, психолого-педагогічної та правової культури населення доведено необхідність удосконалення професійно-гуманітарної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Жорстоке поводження з дітьми, нехтування їхніми інтересами не лише завдає непоправної шкоди їх фізичному здоров'ю, але й тягне за собою важкі психічні та соціальні наслідки. У більшості дітей-жертв насильства з'являються серйозні відхилення в психічному, фізичному розвитку, в емоційній сфері. Про соціальний захист дитини можна говорити у двох аспектах. У широкому розумінні соціальний захист передбачає гарантію основних прав, зафіксованих у Конвенції ООН про права дитини. У вузькому розумінні це означає створення умов для вільного розвитку духовних та фізичних сил дитини, пробудження її активності. Соціальна захищеність не має вікових рамок, але чим менша дитина, тим більше вона потребує захисту.

Актуалізовано значущість гуманітаризації професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи як компонента модернізації змісту їх професійної підготовки у педагогічному університеті, узагальнені ключові аспекти удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в умовах його гуманітарної спрямованості: культурно-історичний; морально-етичний; емоційно-оцінний; екологічний; психологічний; соціально-правовий; етнохудожній; діяльнісно-творчий; інтегративний.

Основними засобами вдосконалення підготовки студентів до роботи з дітьми, які постраждали від сімейного насильства, можна назвати: *психологічні*, спрямовані на внутрішній світ дитини, які передбачають певну корекцію її системи ціннісних орієнтацій; *соціально-педагогічні*, які дають можливість підвищити освітній та інтелектуальний рівень дитини, сформувати адекватну оточуючим її умовам систему ціннісних орієнтацій і уявлень; *правові*, що включають в себе певні процедури й операції, які дозволяють привести процес життєдіяльності дитини відповідно до існуючих норм закону; *економічні*, спрямовані на розв'язання проблем матеріального благополуччя дитини; *соціально-групові*, що дозволяють майбутньому вчителю початкової школи та іншим фахівцям вести роботу із соціальним оточенням дитини. Одним із шляхів розв'язання означеної проблеми є відродження народних традицій, звичаїв, розвиток національної самосвідомості в контексті гуманітаризації педагогічної освіти.

Соціально-профілактична робота щодо жорстокого поводження з дітьми має спиратися на три рівні: первинна (як загальна просвіта населення з приводу цього явища); вторинна (цілеспрямована робота з окремими групами дорослих і дітей з метою зміни ставлення до поводження з дітьми, формування життєвих умінь та навичок у дорослих та дітей); третинна (реабілітація постраждалих від жорстокого поводження та корекція тих, хто чинить насильство).

Нами розроблено структуру професійної готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з дітьми, які зазнали сімейного насильства, яку складає взаємозв'язок таких компонентів: *мотиваційно-емоційного, науково-теоретичного, практичного*, а також визначені критерії (*ціннісно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісний*) та показники рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з дітьми, які зазнали сімейного насильства.

Запропонована організаційно-педагогічна модель професійно-гуманітарної підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи з дітьми, які зазнали сімейного насильства включала *пізнавальний, аналітично-трансформаційний та продуктивно-узагальнюючий етапи* і ґрунтувалася на принципах пріоритетності розвитку загальної культури педагога, випереджувальної підготовки, дискретності, невизначеності та ймовірності освіти; особистісної невідчуженості; інтеграції; диференціації; системності; модульності.

Упровадження спецкурсу “Основи професійно-гуманітарної підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи з дітьми, які постраждали від сімейного насильства” мало ряд переваг як у змістовому, так і процесуальному планах. По-перше, його зміст можна оперативно доповнювати та оновлювати, що дозволяє своєчасно ознайомити майбутніх учителів початкової школи із новітніми досягненнями науки та практики, по-друге, побудова змісту курсу на інтегративній основі надає можливість встановлювати різноманітні міжпредметні зв'язки та реалізувати наступність у підготовці майбутнього педагога, а по-третє, надати навчання професійно-гуманітарної спрямованості.

Проведення інформаційно-рольового тренінгу в поєднанні з описаною методикою виявлення дітей, які постраждали від сімейного насильства, показало ефективність впровадження інноваційних методів на кожному з етапів організаційно-педагогічної моделі.

Експериментально доведено, що ефективність сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з дітьми, які постраждали від сімейного насильства, залежить від поетапної організації процесу професійно-гуманітарної підготовки студентів, яка ґрунтується на означених специфічних принципах та обов'язковому дотриманні визначених педагогічних умов: забезпечення гуманістичної спрямованості професійно-гуманітарної підготовки студентів, демократизація освітньо-виховного середовища ВНЗ; стимулювання самостійно-вольових зусиль студентів; залучення потенціалу педагогічної практики і самостійної роботи студентів як носія практичного досвіду, ставлень, цінностей.

На формуальному етапі експерименту значно вищі результати сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з дітьми, які постраждали від сімейного насильства, були досягнуті в експериментальній групі.

Проведене дослідження дозволило сформулювати практичні рекомендації для студентів спеціальності “початкова освіта”, вдосконалення ОКХ та ОПП напряму підготовки “педагогічна освіта”, для методологічного та методичного забезпечення системи професійної підготовки у вищих педагогічних навчальних закладах.

Гуманітаризація професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи сприятиме *трансфеміналізації* майбутніх педагогів, яка проявляється у продуктивності формування професійної готовності студентів, спрямованої на педагогічне осягнення людино- і культуротворчих можливостей педагогічної діяльності та її трансляції за межі професії, тобто оновлення і навіть створення нових норм професійної діяльності вчителя початкової

школи третього тисячоліття.

Проведене дослідження не вичерпує усіх питань окресленої проблеми, воно відкриває перспективу для окремих наукових розробок у напрямі визначення шляхів забезпечення конкурентоспроможності фахівців, розробки теоретико-методичних засад професійно-гуманітарної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Сакалюк О. П. Емпатія як соціально-психологічний феномен / О. П. Сакалюк // Наукові записки [збірник наукових статей] / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова; укл. Л. Л. Макаренко. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – Випуск СХ(110). – С. 147-153.

2. Сакалюк О. П. Особливості формування емпатійної культури майбутніх учителів початкової школи у педагогічному ВНЗ / О. П. Сакалюк // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського: збірник наукових праць. – № 3-4. – Одеса: ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2013. – С. 248-252.

3. Сакалюк О. П. Діагностика сформованості емпатійної культури майбутніх учителів початкової школи / О. П. Сакалюк // Наукові записки [збірник наукових статей] / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова; укл. Л. Л. Макаренко. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – Випуск СХІІ(112). – С. 159-164.

4. Сакалюк О. П. Традиційні та нові підходи до проблеми формування емпатійної культури майбутнього вчителя початкової школи / О. П. Сакалюк // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. (Збірник наукових праць). – № 7-8. – Одеса: ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2013. – С. 70-75.

5. Сакалюк О. П. Структурний аналіз емпатійної культури майбутніх учителів початкової школи / О. П. Сакалюк // Наукові записки [збірник наукових статей] / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова; укл. Л. Л. Макаренко. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – Випуск СХІ(111). – С. 155-161.

6. Сакалюк О. П. Гуманітаризація професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи як важливий чинник її удосконалення / О. П. Сакалюк // Наукові записки [збірник наукових статей] / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова; укл. Л. Л. Макаренко. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – Випуск СХІ(111). – С. 135-141.

7. Сакалюк О. П. Арт-терапевтичні техніки як важливий чинник формування емпатійної культури майбутніх учителів початкової школи у процесі роботи з потерпілими від насильницьких дій неповнолітніми / О. П. Сакалюк // Науковий часопис Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти: збірник наукових праць. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – Випуск 16(21). – С. 182-187.

8. Сакалюк О. П. Особливості формування готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з дітьми, які постраждали від сімейного насильства / О. П. Сакалюк // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія та практика навчання та виховання. – Випуск 27 : збірник наукових праць – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – С. 156-161.

Стаття у міжнародному науковому фаховому виданні

9. Хижна О. П. Роль емпатійної культури майбутніх учителів початкової школи в роботі з дітьми, до яких вчинено насильство / О. П. Хижна, О. П. Сакалюк / (Prze)moc w rodzinie. Instytucjonalne formy (po) mocy, red.naukowa M. Orłowska, M. Gościńiewicz, G. Pisarczyk.- wyd.edukacyjne AKAPIT. – Toruń, 2014. – S. 369-378.

Матеріали науково-практичних конференцій

10. Сакалюк О. П. Формування емпатійної культури майбутніх учителів початкової школи / О. П. Сакалюк // Карпати-Аппалачі: формування особистості в контексті сталого розвитку гірських регіонів : матеріали II Міжнародної спільної українсько-американської науково-практичної конференції, 24-26 вересня 2013 року / гол. ред. В. Д. Хрущ. – Івано-Франківськ : НАІР, 2013. – С. 176-179.

11. Сакалюк О. П. Особливості формування професійної готовності студентів до роботи з дітьми, які зазнали сімейного насильства / О. П. Сакалюк // Освіта ХХІ століття : матеріали науково-практичної конференції Київського університету імені Бориса Грінченка. – Київ, 2015. – Випуск I. – С. 35-39.

АНОТАЦІЇ

Сакалюк О. П. Формування професійної готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з дітьми, які зазнали сімейного насильства. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2016.

У дисертації теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено ефективність визначених педагогічних умов та розробленої організаційно педагогічної моделі формування професійної готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з дітьми, які зазнали сімейного насильства.

Актуалізовано значущість гуманітаризації професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи як компонента модернізації змісту їх професійної підготовки у педагогічному університеті, узагальнені складові аспекти удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в умовах його гуманітарної спрямованості: культурно-історичний; морально-етичний; емоційно-оцінний; екологічний; психологічний; соціально-правовий; етнохудожній; діяльнісно-творчий; інтегративний. Визначено специфічні принципи професійно-гуманітарної

підготовки студентів, а саме: пріоритетності розвитку загальної культури педагога; випереджувальної підготовки; особистісної невідчуженості; інтеграції; диференціації; дискретності, невизначеності та імовірності освіти; системності; модульності.

Розроблена в дослідженні *організаційно-педагогічна модель* підготовки студентів до роботи з дітьми, які постраждали від сімейного насильства, розкрила взаємозв'язки цільового, змістового, ціннісно-орієнтаційного, особистісно-діяльнісного та рефлексивно-оцінного компонентів, Узагальнення результатів упровадження організаційно-педагогічної моделі професійно-гуманітарної підготовки у практику вищої педагогічної школи дозволило визначити педагогічні умови її ефективності, серед яких: забезпечення гуманістичної спрямованості означеної підготовки, демократизація освітньо-виховного середовища ВНЗ; стимулювання самостійно-вольових зусиль студентів, залучення потенціалу педагогічної практики і самостійної роботи студентів як носія практичного досвіду, ставлень, цінностей.

Розкрито сутність готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з дітьми, які постраждали від сімейного насильства, як потужного чинника формування людських взаємовідносин, обґрунтовано рівні, критерії та показники сформованості готовності студентів до роботи з дітьми, скривдженими у сім'ї. Результати формувального експерименту підтвердили ефективність упровадження розробленої моделі у практику ВНЗ.

Ключові слова: гуманітаризація професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, емпатія, професійна здатність, індивідуальність, готовність, соціально-правова діяльність.

Сакалюк О. П. Формирование профессиональной готовности будущих учителей начальной школы к работе с детьми, пострадавшими от семейного насилия. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования / Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2016.

В диссертации теоретически обоснована и экспериментально проверена эффективность педагогических условий и разработанной организационно-педагогической модели формирования профессиональной готовности будущих учителей начальной школы к работе с детьми, пострадавшими от семейного насилия.

Актуализирована значимость гуманитаризации профессиональной подготовки будущих учителей начальной школы как компонента модернизации содержания их профессиональной подготовки в педагогическом университете, обобщены ключевые аспекты совершенствования профессиональной подготовки будущих учителей начальной школы в условиях его гуманитарной направленности: культурно-исторический; морально-этический; эмоционально-оценочный; экологический; психологический; социально-правовой; этнохудожественный; деятельностьно-творческий; интегративный. Определены специфические принципы профессионально-гуманитарной подготовки

студентов, а именно: приоритетности развития общей культуры педагога; опережающей подготовки; личностной неотчужденности; интеграции; дифференциации; дискретности, неопределенности и вероятности образования; системности; модульности.

Разработанная в исследовании организационно-педагогическая модель подготовки студентов к работе с детьми, пострадавшими от семейного насилия, раскрыла взаимосвязи целевого, содержательного, ценностно-ориентационного, личностно-деятельностного, творческого и рефлексивно-оценочного компонентов. Обобщение результатов внедрения организационно-педагогической модели профессионально-гуманитарной подготовки в практику высшей педагогической школы, позволило определить педагогические условия ее эффективности, среди которых: обеспечение гуманистической направленности этой подготовки, демократизация образовательно-воспитательной среды вуза; стимулирование самостоятельно-волевых усилий студентов; привлечение потенциала педагогической практики и самостоятельной работы студентов как носителя практического опыта, отношений, ценностей.

Определены научно-методические основы подготовки студента педагогического университета к работе с детьми, подвергшимися семейному насилию, раскрыта сущность эмпатийной культуры будущих учителей начальной школы как мощного фактора формирования человеческих взаимоотношений, формирования Человека в человеке.

В основу организационно-педагогической модели положена взаимосвязь целей и задач по подготовке студентов к профессиональной деятельности в сфере социально-правовой деятельности, ее принципов и содержания, основных процессуальных подходов (лично ориентированного, индивидуального, группового, индивидуально-группового), эффективных методов (структуризации знаний, их проблематизации, кейс-методов, проектов, тренингов, мастер-классов, медиаобразования, использование потенциала Интернет, работа с Кодексом законов и подзаконных актов), организационных форм учебно-воспитательного процесса (проблемная лекция, работа в малых группах, семинары-диспуты, дебаты), современных образовательных технологий. Новизна предлагаемой организационно-педагогической модели профессионально-гуманитарной подготовки будущих учителей начальной школы заключается в достижении высоких показателей уровня знаний путем организации эффективных воздействий в процессе учебно-воспитательной деятельности.

Раскрыта сущность готовности будущих учителей начальной школы к работе с детьми, пострадавших от семейного насилия, как мощного фактора формирования человеческих взаимоотношений, обоснованы уровни, критерии и показатели ее сформированности. Результаты формирующего эксперимента подтвердили эффективность внедрения разработанной модели в практику вуза.

Ключевые слова: гуманитаризация профессиональной подготовки будущих учителей начальной школы, эмпатия, профессиональная способность, индивидуальность, готовность, социально-правовая деятельность.

Sakalyuk O. Formation professional preparation of future primary school teachers to occupation with children suffered from family violence. – The Manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences in specialty 13.00.04. – Theory and Methodology of professional education / Dragomanov National Pedagogical University. – Kyiv, 2016.

The effectiveness of defined pedagogical conditions and organizational pedagogical model of formation professional preparation of future primary school teachers to occupation with children suffered from family violence is proved and experimentally verified. The essence of liberalization professional preparation of future primary school teachers as component of content modernization professional preparation in pedagogical university, the aspects of perfection professional preparation of future primary school teachers in context of liberalized direction: cultural and historical, moral and ethical, emotional and evaluative, ecological, psychological, social and legal, ethnic and art, active and creative, integrative are generalized. Specific principles of professional preparation of students, the significance of teacher's culture development, proactive training, personal inalienability, integration, differentiation, discrete, uncertainty and probability of education, consistency, modularity are defined.

Constructed organizational pedagogical model of formation professional preparation of future primary school teachers to occupation with children suffered from family violence defined conjunction of purposed, contents, value-oriented, personal active, reflective-estimated components. Results of implementation of organizational pedagogical model of professional liberalized preparation in practice of high educational establishments caused define of psychological and pedagogical effective conditions: providing liberalized direction or pedagogical preparation, democratization of educational society of universities, inspiration students self-willed opportunities, implication of pedagogical practice as experience, concerning and values.

The essence of preparation of future primary school teachers to occupation with children suffered from family violence is determined as powerful aspect of formation human relations, the levels, criteria and indications of preparation to occupation with children suffered from family violence are determined.

The results of forming experience proved effectiveness amplification of constructed pedagogical model, conditions in pedagogical practice.

Key words: liberalization of professional preparation of future primary school teachers, empathy, professional skills, individuality, social legal activity.

НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова

100317338

Підписано до друку 26.12.2016 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Наклад 100 прим.
Віддруковано з оригіналів.

Видавництво
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26